

Jerzy Stankiewicz

Problemy rekonstrukcji nadal żywe i aktualne : na marginesie kolokwium w Augsburgu w marcu 1978 r.

Ochrona Zabytków 31/4 (123), 261-272

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

łań konserwatorskich, zmierzających do zabezpieczenia przed niszczącym działaniem wód Góry Zamkowej — reliktu historycznego z XI—XIII w. Trzeba przy tym podjąć takie działania, by zachować także wartości środowiska naturalnego. Obiekt archeologiczny posiadony bowiem został na niezczęstaj w Polsce formacji geomorfologicznej zwałów glin ilasto-piaszczystych, które cechują się tzw. łupliwością skalistą. Problematyka właściwej ochrony zabytków archeologicznych i towarzyszącego im środowiska naturalnego

została z całą ostrością po raz pierwszy na gruncie polskiego konserwatorstwa archeologicznego postawiona na forum wspomnianego już wyżej białostockiego sympozjum w 1977 r. Zarówno w wygłoszonych referatach, jak i w toku wielopłaszczyznowej dyskusji domagano się łącznego traktowania ochrony obiektów archeologicznych i środowiska naturalnego człowieka oraz włączenia ochrony tej kategorii zabytków do ogólnej polityki naszego kraju w dziedzinie ochrony dóbr kultury, a także ich zagospodarowania.

*mgr Danuta Jaskanis
Muzeum Okręgowe
Białystok*

ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS IN THE NATURAL ENVIRONMENT

One of the major tasks of archaeological conservation is the protection of archaeological sites as elements of cultural and spatial complexes. In view of an intensified rate of socio-economic growth and a process of landscape deformation related to it, it is necessary to work out an adequate way to secure sites by means of rescue actions other than excavation methods.

Because of the fact that the function of a ground archaeological monument as an element of cultural landscape and as a spatial element has not as yet been always properly comprehended, this problem needs interdisciplinary measures to be taken in programming the protection of this category of monuments. The problem should also be included in regional plans of spatial development of towns, settlements, villages as well as in investment plans of economically developed historic areas. It is not enough today to care only for the inviolability of monumental substance; protection of archaeological sites should consist in proper exposing, i.e. preserving their old specific nature and atmosphere. Until now, spatial development of historic towns has had a wrong approach to the relics of strongholds, incorrectly excluding them from a generally applied terminology in the field of historic monuments. Forestry department has issued a number of normative acts on the principles of protecting monuments of material culture on

wooded lands. The problem to be still solved is a proper tourist development of wooded lands with monuments of material culture on them. It is planned to create soon an archaeological and natural reserve on the territory of the Białowieża Forest, that would secure and make open for visiting grave mounds dating back to the early Middle Ages, old charcoal piles and field patches of a former village. As regards problems involved in the protection of objects situated in open landscape, it is necessary to be able to recognize, still at the stage of designing, planned economic investments and to assess the projects involving areas of cultural and landscape values. An early orientation of archaeological conservation services allows them to interfere into projects or to take up measures protecting the site prior to investment works. This may be exemplified by the object at Hački, Bielsk Podlaski commune, where the intervention of conservation authorities resulted in abandoning a melioration project that constituted a threat to natural environment. It is also necessary for conservators to interfere into a plan of making an artificial lake at Drohiczyn, as it might destroy and deform a unique spatial complex. Problems of proper protection of spatial archaeological monuments were raised at a symposium held at Białystok in October 1977, entitled: „Problems of developing archaeological posts in town agglomerations and wood complexes”.

JERZY STANKIEWICZ

PROBLEMY REKONSTRUKCJI NADAL ŻYWE I AKTUALNE

(NA MARGINESIE KOŁOKWIUM W AUGSBURGU W MARCU 1978 R.)

W dniach 8 i 9 marca 1978 r. odbyło się z inicjatywy Rady Miejskiej Augsburga międzynarodowe kolokwium, poświęcone problemowi rekonstrukcji Złotej Sali augsburskiego ratusza¹. Ratusz w Augsburgu, dzieło światowej sławy, o wspaniałych wnętrzach, został wzniesiony przez wybitnego miejscowego architekta Eliasa Holla (1573—1646) w latach 1615—1624. Doszczętnie wypalony w 1944 r., od góry aż po sklepienia sieni parteru, do 1955 r. został odbudowany w stanie surowym, a w wyniku restaura-

cji odzyskał dawny wystrój zewnętrzny. Przeprowadzona w latach 1958—1962 odbudowa wnętrza pozostawiła nadal otwartą sprawę rekonstrukcji dawnego wystroju².

Przygotowane na kolokwium referaty stanowiły kolejne przybliżenie do problemu rekonstrukcji Złotej Sali augsburskiego ratusza oraz miały dać możliwie pełny materiał do planowanej dyskusji i przyjęcia zalecenia dla władz miejskich. Pierwszą grupę stanowiły omówienia prac związanych z wystrojem wnętrza odbudowy

¹ W kolokwium oprócz liczego grona uczonych i specjalistów z Republiki Federalnej Niemiec i Berlina Zachodniego uczestniczyli przedstawiciele Austrii, Belgii, Danii, Francji i Szwajcarii. Z krajów Demokracji Ludowej byli obecni jedynie przedstawiciele Węgier oraz autor niniejszego doniesienia.

Korzystając z miłej okazji, serdecznie dziękuję władzom miasta Augsburga oraz działającemu z ich ramienia naukowemu organizatorowi kolokwium — Zentralinstitut für Kunstgeschichte w Monachium, imiennie — Panu Prof. drowi Willibaldowi Sauerländerowi za umożliwienie mi wzięcia udziału w tej ciekawej i ważnej

impresji. Serdecznie dziękuję również Panu Prof. drowi Walterowi Frodłowi z Wiednia za życzliwą inicjatywę skierowaną do mnie zaproszenia na kolokwium.

² Bliższe dane o dziejach ratusza zob. w: R. v. Walter, *Das Augsburger Rathaus. Architektur und Bildgehalt, Abhandlungen zur Geschichte der Stadt Augsburg*, t. XX, Augsburg 1972. Zob. także dokumentację przygotowaną na kolokwium przez Stadt Augsburg — Hochbauamt: H. Kiesling, *Das Augsburger Rathaus. Daten und Fakten zum Wiederaufbau und zur Gestaltung des Goldenen Saales*, Augsburg 1978, s. 4—5, 11—12, 13—14.

wanych pałaców rezydencji³. Druga seria referatów wiązała się już tylko ze sprawą wystroju ratuszy odbudowywanych ze zniszczeń wojennych⁴. Kolejne referaty przedstawiały stosunek ideowy konserwatora i architekta do problemu rekonstrukcji⁵. Wreszcie ostatni cykl referatów odnosił się bezpośrednio do sprawy Złotej Sali i jej ewentualnej rekonstrukcji⁶.

Zakres i ciężar gatunkowy materiałów i dokumentacji przedstawionych w pierwszym dniu spotkania (obrazy w tym dniu prowadził prof. dr W. Sauerländer z Monachium) sprawiły, że kolokwium zaczęło przybierać charakter konferencji metodologicznej poświęconej problematyce rekonstrukcji wnętrz, ze szczególnym uwzględnieniem polichromii i ściennego malarstwa. Sprawa rekonstrukcji wystroju architektonicznego — zewnętrznego, a także wewnętrznego, zwłaszcza w wypadku zachowania części autentycznych elementów — nie budziła większych zastrzeżeń, natomiast problem wystroju malarskiego, w świetle przedstawionych różnorodnych koncepcji — na ogół już zrealizowanych — znalazł się w centrum ożywionej dyskusji, a nawet zaciętych polemik.

Szczególnie bogaty i wielce interesujący materiał wniosła do dyskusji imponująca odbudowa pałacu Charlottenburg w Berlinie Zachodnim⁷. Przez prof. dra Martina Sperlicha z Zarządu Państwowych Pałaców i Ogrodów Berlina (Zach.) zostały przedstawione liczne przykłady różnorodnego postępowania: od wspaniale przeprowadzonej konserwacji zachowanych oryginałów, z różnym stopniem wyeksponowania śladów zniszczeń i uszkodzeń (np. pokój toalety lub gabinet porcelany), poprzez ścisłą rekonstrukcję wystroju, włącznie z malarskim (np. kaplica), wprowadzenie w miejsce zniszczonej — nowej neutralnej abstrakcyjnej kompozycji, utrzymywanej jednak w kolorycie i nastroju dostosowanym do rokokowego stropu⁸, aż do zupełnie nowej, dość agresywnej koncepcji malarskiej. Za szczególnie ciekawą, choć kontrowersyjną należy uznać tę ostatnią — dzieło Petera Schuberta — zrealizowaną na sklepieniach salonu oranżerii, dostawionej do pałacu w latach 1709—1712. Pomysł zrodził się w obliczu nieistnienia polichromii pochodzącej z 1886 r. (zniszczonej w czasie nalotu 23.XI.1943 r.) oraz wobec niedostatecznej jakości dokumentacji dla ewentualnego odtworzenia malowideł barokowych⁹.

Ważkich przyczynków do rozważań dostarczył także dr Dethard von Winterfeld, analizując szczegółowo rekonstrukcję sklepiennych polichromii we wnętrzach rezydencji w Bruchsal, zwłaszcza Sali Książęcej. Tutaj na plan wyszły również zagadnienia techniczne, jak np. problem odwzorowywania form i kształtów na skomplikowanych powierzchniach sklepiennych, problem dokumentalnej wiarygodności barwnych diapozytywów i inne.

Prof. dr Jürgen Paul przedstawił bogaty materiał faktograficzny dotyczący odbudowy ratuszy zniszczonych bądź uszkodzonych w czasie ostatniej wojny, koncentrując się jednak na problematyce architektonicznej i plastyczno-rzeźbiarskiej. Interesującym wnioskiem była próba zarysowania trzech okresów zróżnicowanego podejścia do problemu rekonstrukcji, dających się wyodrębnić w ciągu ostatnich 30 lat¹⁰. Wnioskiem narzucającym się z tego

przebiegu była także świadomość niedosytu, uzasadniona niedoskonałością pokazanych radykalnych propozycji współczesnych, mających zastąpić bezpowrotnie utracone wartości minionych stuleci, bądź też eklektyzujących rozwiązania „kompromisowych”.

Na tym tle porównawczym raczej pozytywnie wypadła przedstawiona przez autora niniejszego doniesienia ocena oparta na kompleksowej analizie — podobnie jak w wypadku Charlottenburga — różnorodnych rozwiązań przyjętych przy opracowaniu wnętrza gdańskiego ratusza Głównego Miasta.

W drugim dniu obrady prowadził prof. dr Alfred A. Schmid z Fryburga (Szwajcaria). Dominantą spotkania przedpołudniowego był bez wątpienia referat wybitnego uczonego, teoretyka i praktyka konserwatorstwa rangi światowej prof. dra Waltera Frodla z Wiednia. Było to niejako wystąpienie programowe, bardzo wyważone, oszczędnie ilustrowane ciekawymi, charakterystycznymi, zwłaszcza nowszymi przykładami postępowania konserwatorskiego, skonstrastowanymi z purystycznymi realizacjami rekonstrukcyjnymi Viollet-le-Duca, podbudowane zwyciężym przebiegiem doktrynalnych przemian myśli konserwatorskiej. Wydaje się jednak, że swą niechęć do rekonstrukcji, popartą przeświadczeniem niemożności zastąpienia oryginału kopią oraz subiektywnym odczuciem „złego smaku w ustach”, jaki pozostawia kontakt z rekonstrukcyjną kopią, referent przedstawił przede wszystkim w kontekście rozważań nad przykładami niefortunnie odtwarzanych malowideł figuralnych. Referat wywołał długą i dość burzliwą dyskusję, m.in. nad prawem do podejmowania decyzji rekonstrukcji lub do jej zakazu.

Obrady popołudniowe skoncentrowały się już wyłącznie nad problematyką dotyczącą Złotej Sali¹¹. Uczestnicy mieli zresztą okazję do uprzedniego, dogłębnego zaznajomienia się z zagadnieniem dzięki ekspozycji części źródeł i opracowań, jak też dzięki otrzymaniu tomu z dokumentacją, doskonale opracowaną i zestawioną przez Urząd Budowlany miasta Augsburga — imiennie przez dra inż. Hermanna Kiesslinga¹².

Problem rekonstrukcji Złotej Sali w augsburskim ratuszu zasadza się głównie na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: czy jest słuszne, wręcz dopuszczalne rekonstruowanie wystroju wnętrza zniszczonego przez pożar¹³, gdy oprócz substancji murowej ścian oraz układu otworów okiennych i wnękowań zachował się jedynie stosunkowo niewielki procent malowideł ściennych zdobiących niegdyś salę. Z bogatej, architektonicznej i rzeźbiarskiej snycerki ścian, a także ze wspaniałego stropu — nie pozostało dosłownie nic. Zresztą można również wątpić

³ L. Freiherr v. Gumpenberg (München), *Residenz in München*; M. Sperlich (Berlin West), *Schloss Charlottenburg*; D. v. Winterfeld (Heidelberg), *Schloss Bruchsal*.

⁴ J. Paul (Braunschweig), *Das Rekonstruktionsproblem beim Wiederaufbau zerstörter Rathäuser*; J. Stankiewicz (Gdańsk), *Der Wiederaufbau des Rathauses in Gdańsk* (Danzig).

⁵ W. Frodl (Wien), *Die rekonstruierende Kopie aus der Sicht des Denkmalpflegers*; H. Linde (Stuttgart), *Der rekonstruierende Kopie aus der Sicht des Architekten*.

⁶ J. Zimmer (München), *Die historische Bedeutung des Augsburger Rathauses*; B. Bushart (Augsburg), *Der Goldene Saal. Funktion und Erhaltungsgeschichte bis zur Gegenwart*; A. Machatschek (Wien), *Die materiellen Voraussetzungen einer Rekonstruktion*.

⁷ Por. także: M. Sperlich, *Denkmalpflegerische Prinzipien beim Wiederaufbau von Schloss Charlottenburg*, [w:] *Schloss Charlottenburg — Berlin — Preussen. Festschrift für Margarete Kühn*, Deutscher Kunstverlag 1975, s. 13—22.

⁸ W tak zwanej Białej Sali (*Weisser Saal*) ukończonej w 1742 r. w miejscu zniszczonego malowidła Antoine Pesne'a, niemożliwego do odtworzenia wobec braku dokumentacji kolorystycznej, w latach 1972—1973 nowoczesną kompozycję malarską stworzył Hann Trier. Por. M. Sperlich, H. Börsch-Supan, T. Eggeling, *Der Weisse Saal und die Goldene Galerie im Schloss Charlottenburg*, [w:] *Aus Berliner Schlössern, Kleine Schriften*, I, Berlin 1973, s. 9—13 oraz 15—23.

⁹ Możliwość dość dokładnego poznania z autopsji interesujących problemów restauratorskich i rekonstrukcyjnych wnętrza pałacu Charlottenburg zawdzięczam wyjątkowej wprost uprzejmości i gościnności prof. dra Martina Sperlicha, któremu przy niniejszej okazji jak najserdeczniej dziękuję. Przy tej sposobności należy również podkreślić fakt aktywnego zaangażowania prof. Sperlicha w życzliwą pomoc pracownikom gdańskiego Oddziału PP PKZ, oddelegowanym do Berlina Zachodniego w celu zebrania dokumentacji i niezbędnych pomiarów gotyckiej fasady gdańskiej (ul. Chlebnicka 14), której oryginał znajduje się na Wyspie Pawiej na rzece Haweli w pobliżu Wannsee. Rekonstrukcyjna kopia fasady jest już na ukończeniu.

¹⁰ „Pierwszy okres” — do początków lat sześćdziesiątych — cechowało podejście pozytywne, inspirowane przez pokolenie starsze, okazujące wiele sentymentu dla sobie znanych z autopsji a utraconych w czasie wojennych zniszczeń dóbr kultury. „Drugi okres” — o podejściu negatywnym, byby kształtowany stanowiskiem młodszego pokolenia hołdującego doktrynie zakładającej niepowtarzalność dzieła sztuki. „Trzeci okres” — przez autora referatu bliżej nie określony — odnosiłby się do lat ostatnich i chwili obecnej.

¹¹ Por. przypis 6.

¹² H. Kiessling, op. cit.

¹³ Pożar wybuchł wskutek nalotu bombowego nocą z 25 na 26 lutego 1944 r.

1. Augsburg, ratusz — widok od strony północno-zachodniej, stan z 1732 r. według ryciny S. Klei-nera i J. G. Pinza

1. Augsburg, Town-Hall — view from the north west, condition in 1732, after the drawing by S. Kleiner and J. P. Pinz

w autentyzm barw zachowanych relikwów polichromii, zapewne naruszony działaniem ognia. Poza pewnymi problemami natury funkcjonalnej i technicznej, które pociągnęłyby za sobą odtworzenie dawnego wystroju sali¹⁴, w obliczu bogactwa dokumentacji zasadnicze zastrzeżenia i wątpliwości mają raczej naturę doktrynalną i sprawa wydaje się zasługiwać na rozpatrzenie przede wszystkim właśnie na tej płaszczyźnie.

Warto więc na przykład zwrócić uwagę, że już w 1957 r. bawarski Landesamt für Denkmalpflege w Monachium swoje przychylnie dla rekonstrukcji stanowisko motywował faktem całkowitej utraty autentycznej substancji — wymiany zewnętrznych lica kamiennego nawet przez najcenniejsze gotyckie katedry, podziwiane kościoły, pałace itp. W ten sposób pośrednio podważał zasadność głównych zastrzeżeń przeciwników wykonywania kopii, na ogół zahaczającego również o działania natury rekonstrukcyjnej. W tym samym oświadczeniu bawarski urząd konserwatorski eksponował odmienność charakteru architektury jako sztuki, gdzie właściwy akt twórczy znajduje swój wyraz już w planach i innych rysunkach projektowych. Tymczasem właśnie dokumentacja inwentaryzacyjno-pomiarowa wystroju Złotej Sali — przede wszystkim wystroju architektonicznego — jest w zasadzie kompletna i nie budzi żadnych wątpliwości¹⁵. Również wyrażając w 1958 r. zgodę na odbudowę wnętrza ratusza,

ten sam urząd w wytycznych konserwatorskich zastrzegł przyjęcie takich rozwiązań, które nie utrudniłyby lub wręcz nie uniemożliwiły rekonstrukcji reprezentacyjnych wnętrz, a przede wszystkim Złotej Sali¹⁶.

Wyniki przeprowadzonego w 1957 r. na wniosek Rady Miejskiej konkursu architektonicznego na projekty wnętrz: Sieni Górnej (*Oberer Fletz*), Izb Książęcych (*Fürstenzimmer*) i Złotej Sali, jak również decyzje sądu konkursowego — zapoczątkowały jednak nowy etap w stosunku do problemu wnętrza augsburskiego ratusza, pokrywający się w zasadzie z „drugim okresem”, omówionym w referacie prof. J. Paula. Pierwszej nagrody nie przyznano, ale spośród 37 prac konkursowych, które wpłynęły, tylko jedna — praca specjalizującego się w problemach restauratorskich monachijskiego architekta dra Erwina Schleicha — postulowała rekonstrukcję stanu pierwotnego i właśnie z tego powodu została przez jury wyeliminowana... jako „niezgodna z warunkami konkursu”¹⁷. Wszystkie prace wyróżnione (nagrody 2 i 3 oraz trzy zakupy) proponowały także dla Złotej Sali rozwiązania mniej lub bardziej modernizujące, a przynajmniej stylizowane¹⁸.

Ostatecznie, w trakcie przeprowadzonej w latach 1958—1962 odbudowy wnętrza ratusza Sienią Górną przedzielono

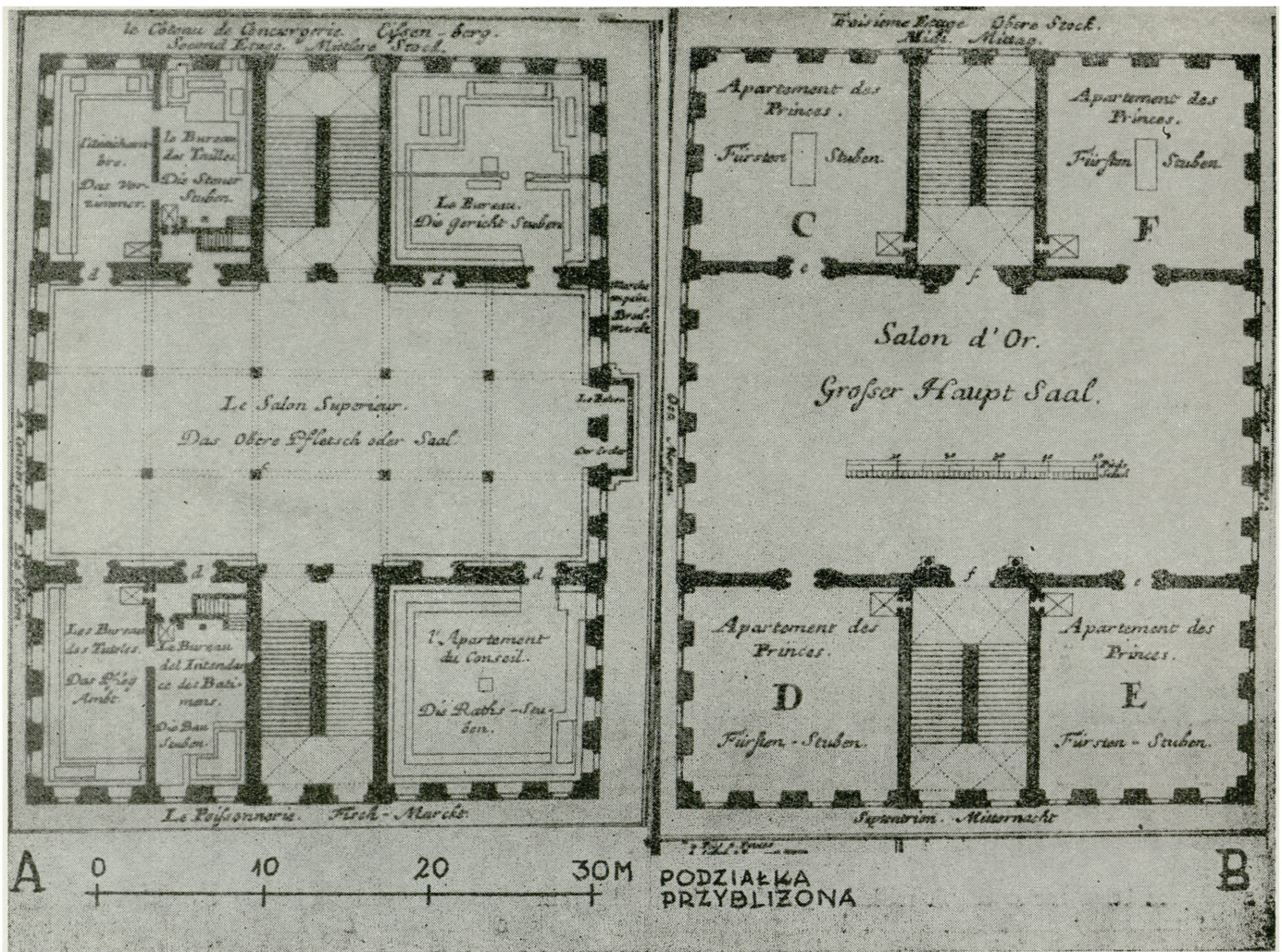
¹⁴ M.in. sala nie mogłaby być wykorzystana do celów wystawieni-
niczych, np. różnorodnych wystaw czasowych, jak to ma miejsce
obecnie. Zob. też H. Kiessling, op. cit., s. 30 oraz 36—41.

¹⁵ Wypowiedź dra Kreisela z 8 października 1957 r. Zob. H. Kiess-
ling, op. cit., s. 20—22, a także ilustracje 14—23.

¹⁶ Pismo Landesamtu für Denkmalpflege z 15 lipca 1958 r. Por-
H. Kiessling, op. cit., s. 22.

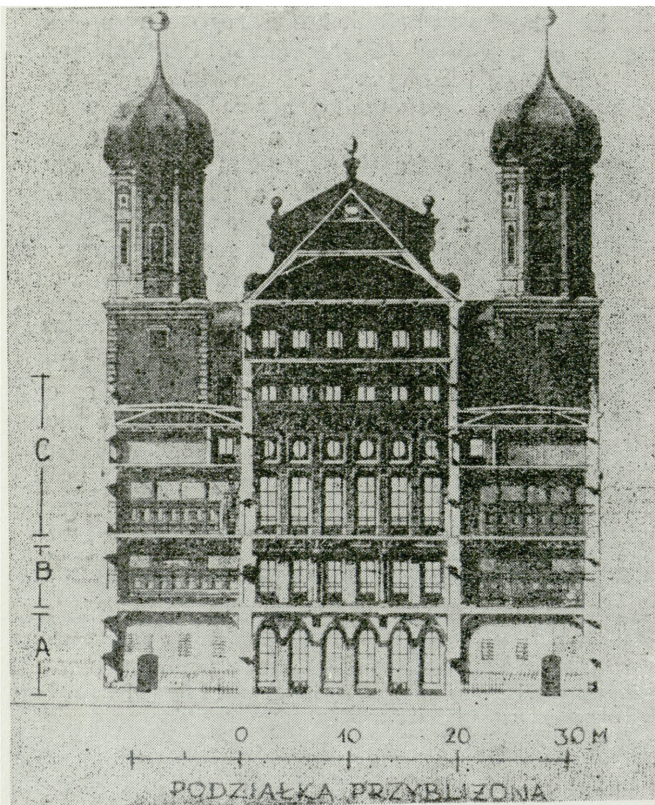
¹⁷ H. Kiessling, op. cit., s. 16.

¹⁸ Ibidem, rys. 26, 28, 30—32.

2. Augsburg, ratusz: A — plan drugiej kondygnacji z Sienią Górną, B — plan trzeciej kondygnacji ze Złotą Salą w środku; stan z 1732 r. według ryciny S. Kleinera i J. G. Pinza

2. Augsburg, Town-Hall: A — plan of the second storey with the Upper Vestibule, B — plan of the third storey with the Golden Hall in the centre, 1732 condition, after the drawing by S. Kleiner and J. G. Pinz

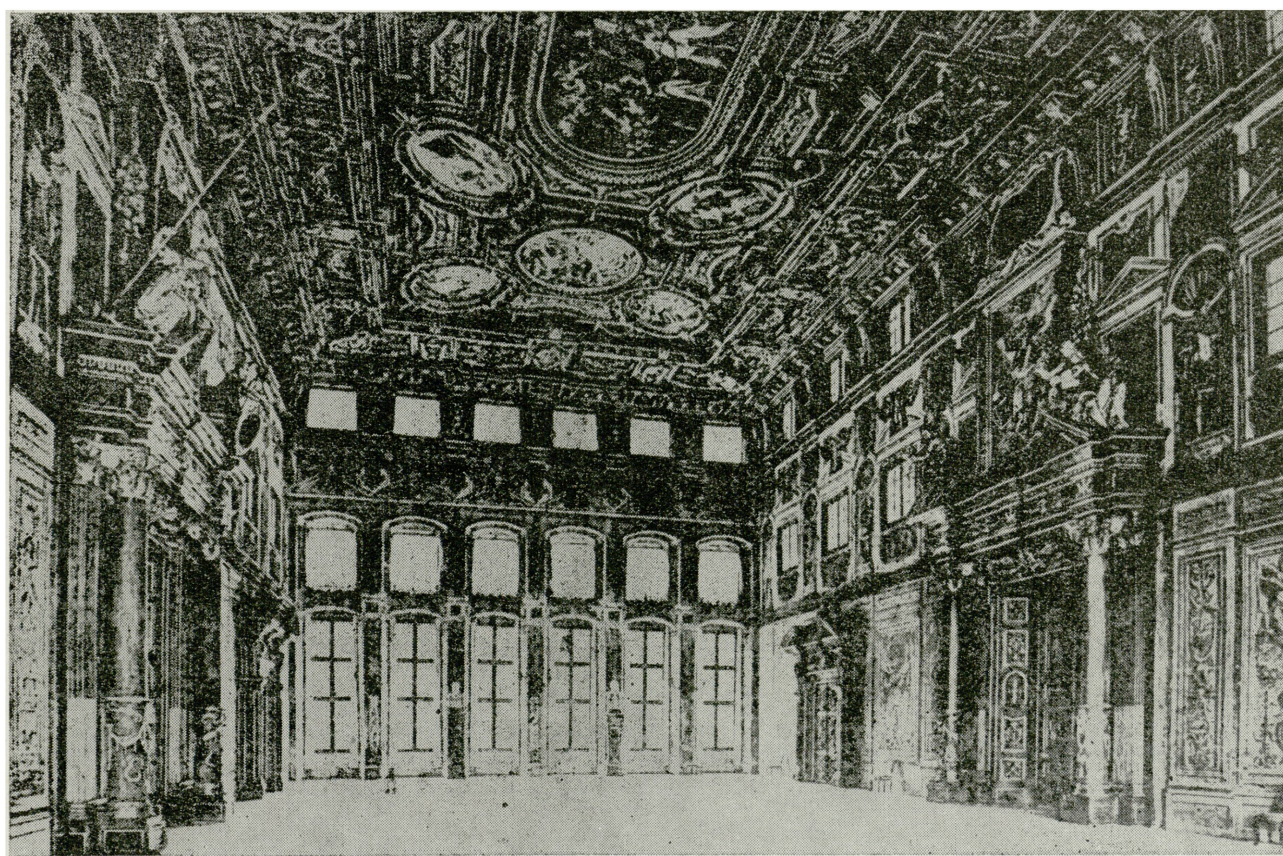
3. Augsburg, ratusz — przekrój: A — wysokość Sieni Dolnej, B — wysokość Sieni Górnej, C — wysokość Złotej Sali; stan z 1732 r. według ryciny S. Kleinera i J. G. Pinza

3. Augsburg, Town-Hall — cross-section: A — height of the Lower Vestibule, B — height of the Golden Hall, condition in 1732, after the drawing by S. Kleiner and J. G. Pinz

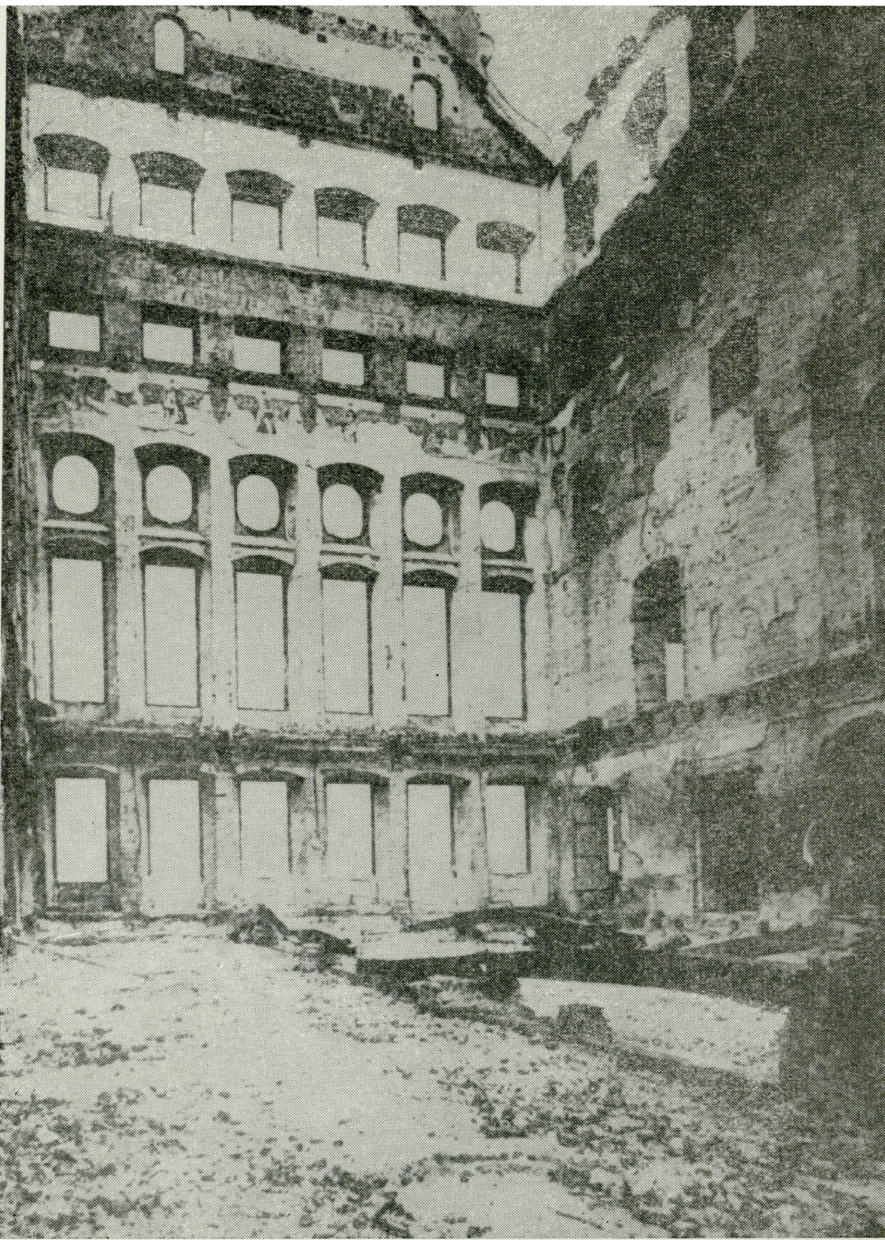
4. Augsburg, ratusz — wnętrze Złotej Sali, fragment ryciny S. Kleinera i J. G. Pinza z 1732 r. (fot. autor)

4. Augsburg, Town-Hall — interior of the Golden Hall, detail of the drawing by S. Kleiner and J. G. Pinz, from 1732

5. Augsburg, ratusz — wnętrze Złotej Sali przed zniszczeniem w 1944 r., według H. Kiesslinga

5. Augsburg, Town-Hall — interior of the Upper Vestibule before devastation in 1944, after H. Kiessling

6. Augsburg, ratusz — wnętrza Sieni Górnej i Złotej Sali, stan po pożarze w 1944 r., według H. Kiesslinga

6. Augsburg, Town-Hall — interiors of the Upper Vestibule and the Golden Hall, condition after fire in 1944, after H. Kiessling

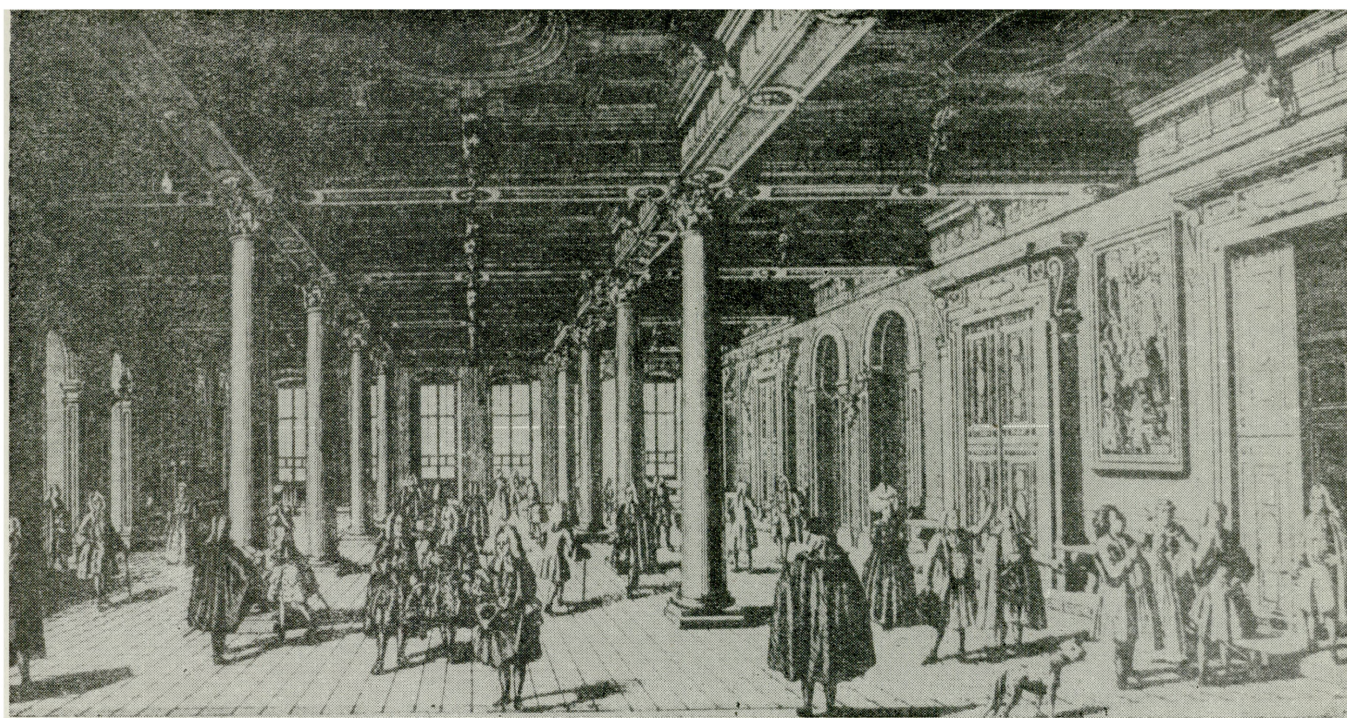
taflą szklaną na dwa wnętrza, przeznaczając mniejsze na salę posiedzeń Rady. Architekturę obu wnętrz utrzymano w modernizujących formach stylizowanych, w gruncie rzeczy nie nawiązujących ani do wystroju historycznego, ani też nie wnoszących istotnych wartości nowych. Pomieszczenia trzeciej kondygnacji pozostawiono w stanie na pół surowym, umożliwiającym jednak doraźne ich użytkowanie. Ocalałe relikty polichromii Złotej Sali troskliwie zakonserwowano, kontrastując ich ciemne płaszczyzny z bielą nowych tynków.

Inicjatywy zwolenników rekonstrukcji: osób prywatnych, „Stowarzyszenia Przyjaciół Augsburskiego Starego Miasta”, a także powstałego w 1975 r. „Stowarzyszenia Złotej Sali”¹⁹ — dawały w efekcie działania mające na celu zgromadzenie oraz stworzenie merytorycznych, moralnych, a także i materialnych podstaw do historycznej

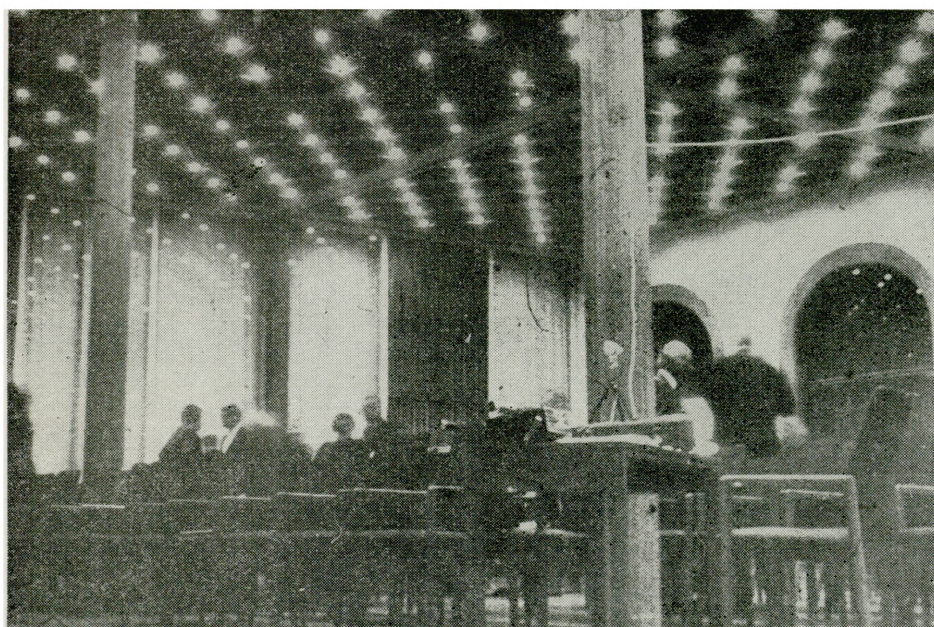
rekonstrukcji wnętrza ratusza. Nie tylko zbierano i opracowywano odpowiednią dokumentację, nie tylko prowadzono pertraktacje z potencjalnymi wykonawcami — architektami, innymi artystami i kwalifikowanymi rzemieślnikami, lecz także z inicjatywy dawnego nadburmistrza dra Klausa Müllera i dawnego kierownika Miejskich Zbiorów Sztuki prof. dra Norberta Lieba zostały wykonane przez prof. Martina-Amorbacha i w 1968 r. przekazane miastu rekonstrukcyjne kopie w skali 1 : 1 wszystkich jedenastu malowideł stropu, a także supraporty jednego z głównych portali wejściowych²⁰. W różnych wystąpieniach prezentowano raczej przemawiające za rekonstrukcją, raczej nie tylko natury historycznej, lecz także i rzeczowej; m.in. zwrócono uwagę na celowość wykorzystania ekipy doświadczonej przy rekonstruowaniu wnętrza dawnej rezydencji kró-

¹⁹ Oryginalne nazwy stowarzyszeń: Der Verein „Freunde der Augsburger Altstadt e.V.” oraz „Verein zur historischen Wieder-

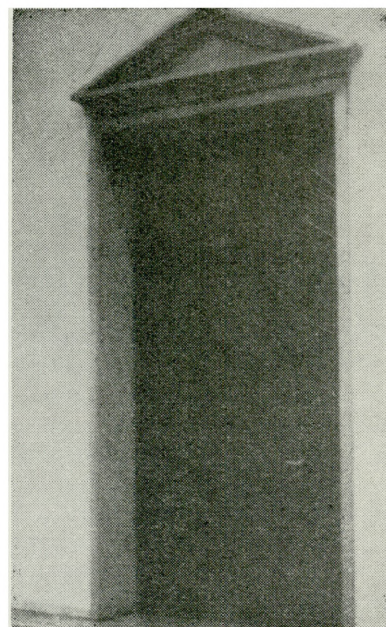
herstellung des Goldenen Saales im Augsburger Rathaus e.V.”,
²⁰ H. Kiessling, op. cit., s. 5—6, 27—28, 33,

A

B

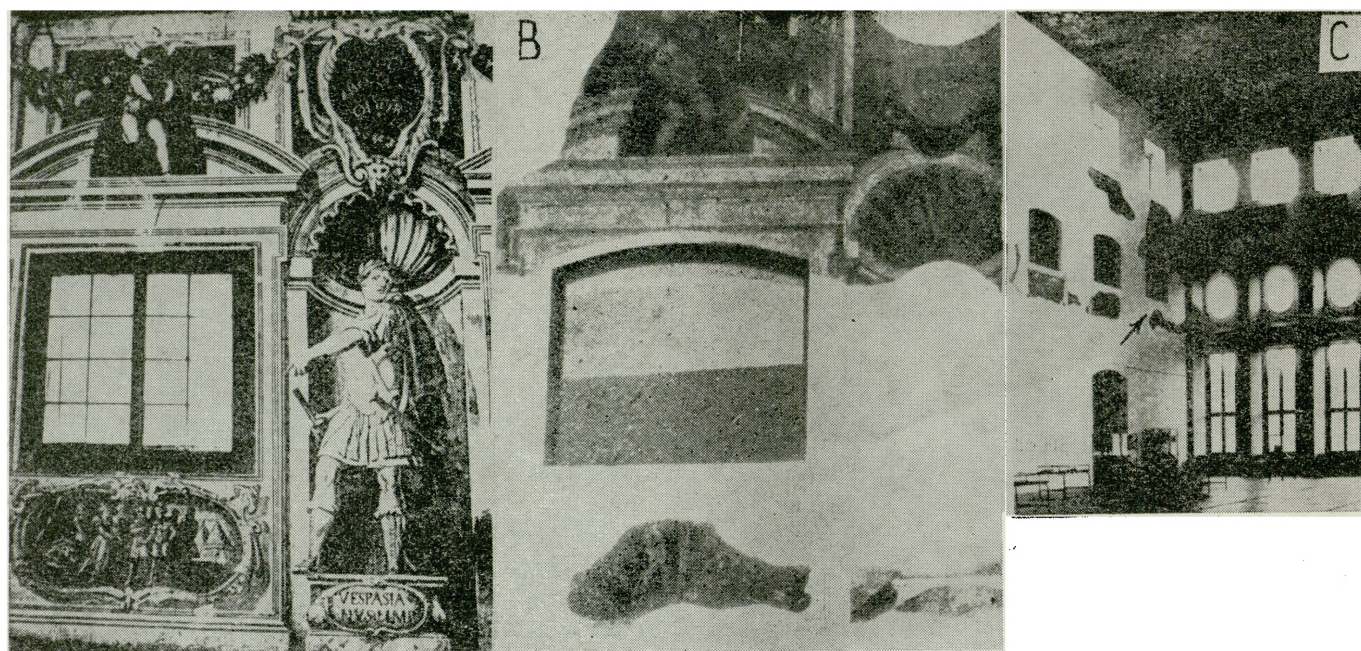

C

7. Augsburg, ratusz — wnętrza Sieni Górnej: A — stan z 1732 r., fragment ryciny S. Kleinera i J. G. Pinza, B — stan po odbudowie w 1962 r. (fot. autor, 1978 r.), C — nowo projektowany portal o stylizowanych formach historyzujących

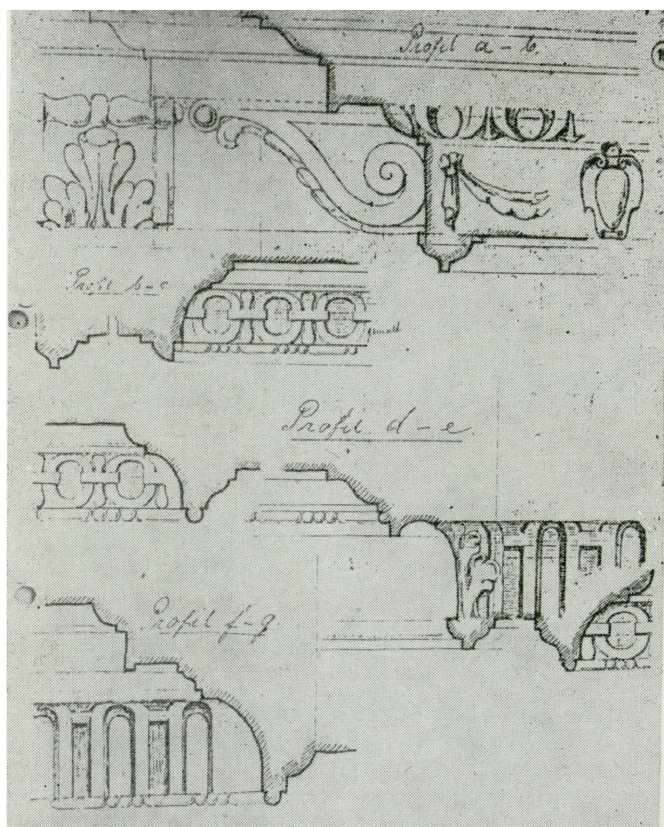
7. Augsburg, Town-Hall — interior of the Upper Vestibule: A — condition in 1732, detail of the drawing by S. Kleiner and J. G. Pinz, B — after reconstruction in 1962, C — newly designed portal with historic forms after an old style (author's photo, 1978)

8. Augsburg, ratusz — Złota Sala, fragmenty zachowanej polichromii: A — analogiczny fragment polichromii przed zniszczeniem, według H. Kiesslinga, B — stan z 1978 r. (fot. autor), C — oznaczenie strzałką umiejscowienia szczegółów z il. B na widoku wnętrza Złotej Sali po 1962 r., według H. Kiesslinga

8. Augsburg, Town-Hall — the Golden Hall, fragments of preserved polychromy: A — analogous fragments of polychromy before devastation, after H. Kiessling, B — condition in 1978 (author's photo), C — arrow pointing at details from illustration B in the interior of the Golden Hall after 1962, after H. Kiessling

9. Augsburg, ratusz — profile stropu Złotej Sali, szkice inwentaryzacyjno-pomiarowe L. Leybolda

9. Augsburg, Town-Hall — profiles of the Golden Hall ceiling, recording and measurement outlines by L. Leybold

lewskiej w Monachium, które odtwarzano na podstawie mniej kompletnej przecież dokumentacji od zachowanej dla Złotej Sali²¹.

Tymczasem jednak, zgodnie z tendencjami „drugiego okresu”, zarówno nowy kierownik Miejskich Zbiorów Sztuki prof. dr Bruno Bushart²², jak też powołana na wniosek Rady Miejskiej komisja rzeczoznawców²³, a nawet nowe kierownictwo bawarskiego Landesamt für Denkmalpflege²⁴ — zajęli stanowisko przeciwne idei historycznej rekonstrukcji wnętrza Złotej Sali, pokrywające się z teoretycznymi założeniami dominującej wówczas doktryny konserwatorskiej.

Aktywna działalność „Stowarzyszenia Złotej Sali”, a także zbliżająca się dwutysięczna rocznica założenia Augsburga (1985 r.) skłoniły jednak Radę Miejską do ponownego rozważenia sprawy, tym razem przy pomocy międzynarodowego gremium i jego zaleceń wypracowanych w toku naukowego kolokwium.

²¹ Np. artykuł zasłużonego badacza dawnej architektury Augsburga i miłośnika miasta — Roberta Pfauda, „Augsburger Allgemeine” Nr 7 z 10 stycznia 1975 r. lub też pismo dawnego kierownika Miejskich Zbiorów Sztuki prof. dra Norberta Lieba do byłego nadburmistrza dra K. Müllera z 30 marca 1976 r. Por. H. K i e s s l i n g, op. cit., s. 32—35.

²² Pismo dra B. Busharta z 31 października 1968 r. Por. H. K i e s s l i n g, op. cit., s. 28—31.

²³ Opinia komisji rzeczoznawców z 16 lipca 1970 r. Por. H. K i e s s l i n g, op. cit., s. 31 n.

²⁴ Pismo prof. dra Gebharda z 24 lipca 1970 r. Por. H. K i e s s l i n g, op. cit., s. 23.

10. Augsburg, ratusz — „Triumf Mądrości”, fragment alegorycznego malowidła ze stropu Złotej Sali według rekonstrukcji prof. Martina-Amorbacha (fot. autor)

10. Augsburg, Town-Hall — „Triumph of Wisdom”, detail of allegoric painting on the ceiling of the Golden Hall, reconstructed by Professor Martin-Amorbach

Dokonana w ciągu pierwszego dnia obrad szeroka i poparta dogłębną analizą prezentacja działań i osiągnięć rekonstrukcyjnych, zwłaszcza jeśli chodzi o wnętrza, wykazała, że praktyka dnia codziennego w szczególnie uzasadnionych wypadkach wymaga odstępstw od konserwatorskich założeń doktrynalnych. Analiza przedstawionych materiałów i realizacji wykazała również, że nie należy oczekiwać, by współczesna myśl twórcza architekta i artyści potrafiła w ściany Złotej Sali tchnąć nowego ducha, by mogło tutaj powstać nowe wnętrze dorównujące rangą i znaczeniem dziełu, które w 1624 r. ukończył zespół artystów pracujących pod architektoniczną batutą mistrza Eliasa Holla. Zresztą puls tego dzieła nadal jest jeszcze wyczuwalny w charakterystycznych rytmach podziałów architektonicznych, w piętrzących się szeregach okien, w układzie wnękowań, a także w jednoznacznie czytelnym, określających styl Złotej Sali relikwach architektonicznej polichromii. Również znaczenie Augsburga w dziejach cesarstwa było, zaś

ratusza — w układzie przestrzennym Augsburga jest nadal zbyt wielkie, by racjom natury historycznej i historyczno-architektonicznej wolno było przeciwstawiać współczesne wartości użytkowe Złotej Sali²⁵.

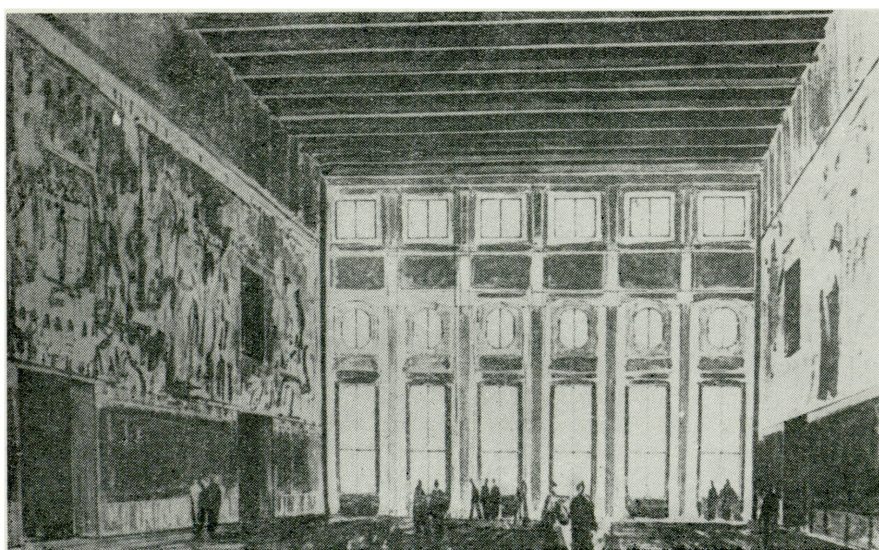
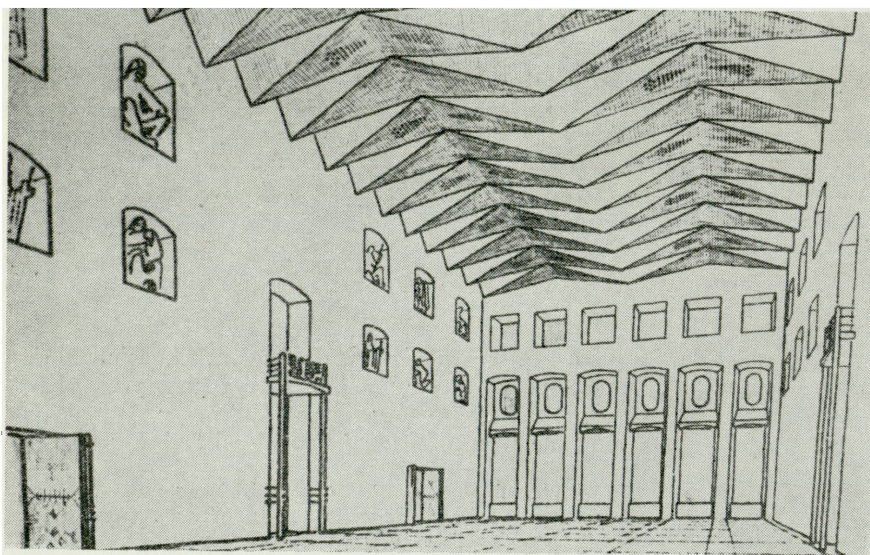
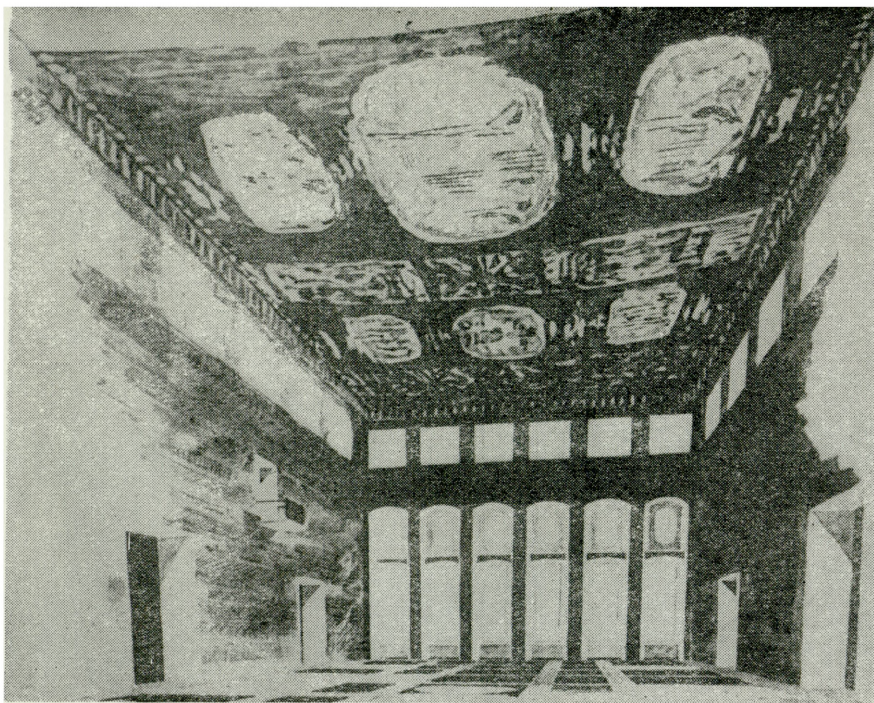
Trzeba zgodzić się ze stanowiskiem obecnego szefa Bawarskiego Krajowego Urzędu Konserwatorskiego dra Michaela Petzeta, że ewentualna rekonstrukcja wystroju Złotej Sali nie powinna być dotowana ze skromnych funduszy Urzędu, przeznaczonych na właściwe prace konserwatorskie. Również jednak z uznaniem należy przyjąć odcięcie się dra Petzeta od stanowiska swego poprzednika — Gebharda oraz stwierdzenie, że z pozycji technicznych, a nawet i konserwatorskich rekonstrukcja Złotej Sali jest możliwa, zaś konserwator winien tutaj ograniczyć się do roli doradcy, nie zaś wyroczni, autorytatywnie ferującej nakazy lub zakazy.

Autor niniejszego komunikatu, uznając w zasadzie rekonstrukcję za działanie o charakterze wyjątkowym²⁶,

²⁵ Por. wyżej wymienione orzeczenie komisji (przypis 23) stwierdzające apodyktycznie „niemożliwość” rekonstrukcji Złotej Sali, nawet częściowej, i zalecające dalsze wykorzystywanie sali do różnych wystaw oraz innych imprez.

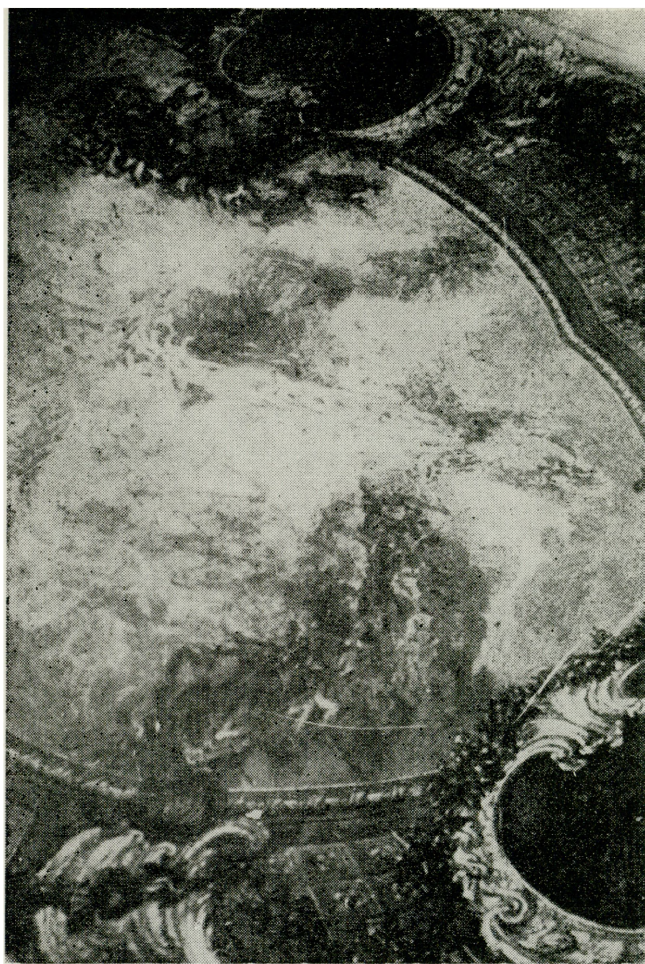
²⁶ Dr Erwin Schleich już w 1970 r., argumentując za rekonstrukcją Złotej Sali, powoływał się na powszechność takiego postępowania

w RFN, a także na Zachodzie i Wschodzie. Por. H. K i e s s l i n g, op. cit., s. 26. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera głos ostrzegający przed upowszechnianiem praktyk rekonstrukcyjnych: W. F r o d l, *Pojęcia i kryteria wartościowania zabytków, ich oddziaływanie na praktykę konserwatorską*. Tłum. M. Arszyński, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria B, t. XII, Warszawa 1966 s. 31–39.

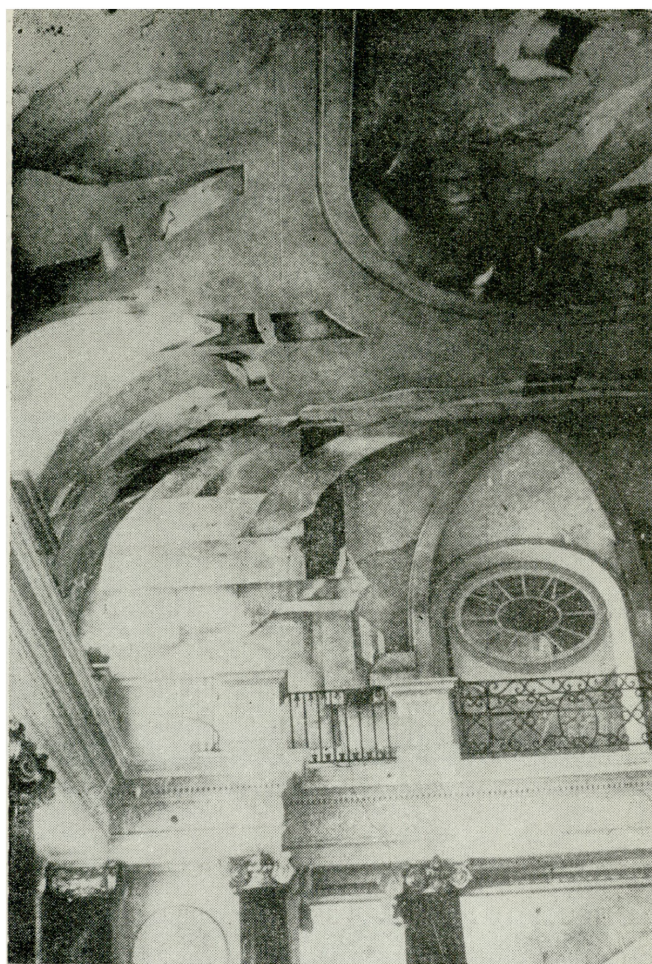
11. Augsburg, ratusz — projekty wnętrza Złotej Sali, prace konkursowe z 1957 r.: A — II nagroda, B — III nagroda, C — II wyróżnienie

11. Augsburg, Town-Hall — plans of the interior of the Golden Hall, competition work from 1957: A — 2nd prize, B — 3rd prize, C — 2nd distinction award

12. Berlin Zachodni, pałac Charlottenburg — Biała Sala, zrekonstruowany strop rokokowy z nową kompozycją części centralnej — mal. Hann Trier, fragment (fot. autor)

12. West Berlin, palace of Charlottenburg — The White Hall, reconstructed rococo ceiling with a new composition of the central part, painted by Hann Trier, fragment

13. Berlin Zachodni, pałac Charlottenburg — Salon Oranżerii, fragment zrekonstruowanego barokowego wnętrza z nową kompozycją malarską stropu — mal. Peter Schubert (fot. autor)

13. West Berlin, palace of Charlottenburg, the Orangery Salon, fragment of reconstructed baroque interior with a new painting composition of the ceiling by Peter Schubert

w wypadku Złotej Sali opowiedział się jednoznacznie za przywróceniem jej dawnego wystroju, tak z uwagi na wyjątkowe znaczenie historycznych tradycji miejsca, jak też rolę Augsburga i jego słynnego ratusza, jako wartości kulturowych o znaczeniu ogólnoeuropejskim. Ostatecznie w imieniu uczestników kolokwium komisja pod przewodnictwem prof. dra Alfreda A. Schmidta przygotowała dla Rady Miejskiej opinię, która po długiej dyskusji oraz po uwzględnieniu poprawek została przyjęta przez przeważającą większość. Opinia stwierdza techniczną realność ewentualnej rekonstrukcji, zaleca jednak uprzednią weryfikację wiarygodności posiadanej dokumentacji, zwraca też uwagę na trudności związane z tym przedsięwzięciem. Kwestia rekonstrukcji Złotej Sali jest problemem natury kulturalno-politycznej, którego rozwiązanie zależy od decyzji samego miasta Augsburga. W każdym razie zaleca się podejmowanie najpierw zadań cząstkowych, których rezultaty byłyby każdorazowo oceniane przez kompetentne gremium międzynarodowe oraz warunkowałyby decyzje co do

dalszych kroków. Zaleca się rozpoczęcie prac od zadań łatwiejszych, bezkonfliktowych, jak rozwiązania posadzki, podziałów okiennych, wykonanie drzwi oraz portali sprawdzonych na modelach w skali 1:1. Punktem wyjścia działań cząstkowych winien być istniejący stan prowizoryczny. W wypadku ewentualnego rozwiązania współczesnego, określanego zdecydowanie jako problematyczne, nie może ulec zmianie architektura, będąca dziełem Eliasa Holla, nie mogą także ucierpieć zachowane relikty polichromii, które należy konserwować *in situ*.

Ostrożnie wyważona opinia, zalecenie, jest, w moim odczuciu, jeszcze jedną świetną ilustracją tendencji nie określonego bliżej przez prof. J. Paula „trzeciego” już okresu w podejściu do problemów rekonstrukcyjnych. Tendencje te, jak sądzę, cechuje właśnie skłonność do rozwagi i ostrożności w działaniu, a także w podejmowaniu pochopnych decyzji, powodujących nieodwracalne, czasem wręcz tragiczne skutki.

Kolokwium augsburskie znalazło się w marcu 1978 r. w centrum zainteresowań miejscowej prasy, zaś problem wystroju Złotej Sali oraz niektórych innych wnętrz ratusza pasonuje społeczeństwo Augsburga nieprzerwanie aż do chwili obecnej²⁷. Tutaj, w podsumowaniu wszystkich „za i przeciw”, w gospodarskim zestawieniu kosztów, które miałyby ostatecznie obciążyć miasto i jego obywatele, zrodziło się także pytanie: czy wolno rekonstruować „serce” ratusza i czy takie zrekonstruowane serce w ogóle będzie mogło bić?²⁸

Uważam, że ze względu na rangę problemu sprawa jego rozwiązania nie może być uzależniona od ograniczonych przecież finansowych i — zapewne — wykonawczych możliwości miasta, a nawet całej Bawarii. W rea-

lizacji trudnych działań wskazywanych przez uczestników kolokwium oraz debat i dyskusji późniejszych miasto winno uzyskać daleko idące wsparcie także ze strony władz centralnych²⁹.

Co zaś tyczy „serca”...³⁰ Od wielu już lat obserwuję u nas w kraju w podobnych wypadkach odczucie moje i innych. Mogę więc z głębokim przekonaniem stwierdzić, że po sumiennie przeprowadzonej rekonstrukcji Złotej Sali „serce” ratusza — serce miasta Augsburga na pewno znów uderzy mocnym, przez ogół społeczeństwa dobrze odbieranym rytmem, tyle że nieco innym od tego, do którego nawykło wąskie grono koneserów i naukowców, zbyt silnie obciążonych brzemieniem tradycyjnych doktryn.

prof. dr Jerzy Stankiewicz
Politechnika Gdańska

²⁷ Artykuły i notatki m. in. w „Augsburger Allgemeine” z 8, 9, 11 i 23 marca oraz 3, 14, 30 czerwca; w „Amtsblatt der Stadt Augsburg” z 10 marca i 7 kwietnia, a także w „Neue Presse” z 9 marca 1978 r.

Za życzliwe i wyczerpujące informowanie mnie o dalszej dyskusji i poczynaniach w sprawie wnętrz ratusza serdecznie dziękuję agencji Urzędu Miejskiego Städtisches Hochbauamt Augsburg i jego pracownikom, zwłaszcza Panu Oberbauratowi Dipl.-Ing. Ulrichowi Lohrmannowi.

²⁸ I. Bergmann, *Der Goldene Saal als Lehrstück* [w:] *AZ Kommentar*, „Augsburger Allgemeine” z 11 marca 1978 r., s. 12.

²⁹ Taki na przykład tryb postępowania w ważniejszych wypadkach ma miejsce w Polsce.

³⁰ Porównaniem tym posłużyłem się już w trakcie dyskusji, nawiązując do słynnego pomnika, dzieła O. Zadkine z 1953 r. „Rozdarte miasto”, ustawionego w Rotterdamie i przedstawiającego człowieka z wydartym sercem, symbolizującego miasto pozbawione historycznego centrum.

PROBLEMS OF RECONSTRUCTION STILL CURRENT AND OF INTEREST

(A SIDE-NOTE FROM THE SEMINAR HELD AT AUGSBURG, MARCH 1978)

The reconstruction of the Golden Hall in Augsburg's Town-Hall was the subject of an international seminar held on March 8 and 9, 1978 on the initiative of Augsburg's Municipal Council. The Town-Hall at Augsburg, a world-known edifice with magnificent interiors, was erected in the years 1615—1624 by Elias Holl (1575—1646), an outstanding architect. Utterly burnt down in 1944, from the top down to the dome of the vestibule of the ground floor, the Hall was roughly rebuilt by 1955 and after restoration works it regained its exterior décor. The rebuilding of the interiors carried out in 1958—1962 has left, however, open the question of restoring former décor. The discussion held at the seminar showed that while the question of restoring exterior and interior architectural decorations, especially of preserving genuine parts of the elements, did not give rise to any major reservations, then the problem of painted décor was found to be highly controversial. The main problem was a search for the answer to the question whether it was justified, or even permissible, to reconstruct decorations of the interiors devastated by fire when, except for the wall-building substance and the arrangement of window openings and niches, only a very small percentage of wall paintings that used to decorate the wall had been preserved. Nothing literally was left from a rich architectonic and sculpturing wood-

-carving. Finally, after a lengthy discussion and including amendments approved by the overwhelming majority, the commission presented the Municipal Council with an expertise made on behalf of seminar participants.

The expertise confirms a technical possibility of reconstruction. Still, it recommends an earlier verification of the reliability of the documentation. The expertise draws also attention to difficulties involved in eventual reconstruction. The problem of reconstructing the Golden Hall is of both a cultural and political nature and its solution depends on the decision of the town of Augsburg itself. At any rate, it is advised to take on first only partial tasks, the results of which would be every time assessed by a competent international body and would influence international body and would influence further decisions. It is also recommended to commence with easier and non-conflicting works such as floors, window partitions, doors and portals, tested first on models scaled 1 : 1. The existing provisional arrangement should make a point of departure for partial steps. In the case of a possible modern solution, defined as a rule as problematic, the architecture of Elias Holl should definitely not be changed. Also relics of the preserved wallpaintings, which must be maintained „in situ”, must stay unharmed.